

ФІЛОЛОГІЯ

УДК 883-3

ББК Ш5/4 Укр)5-4

І.В. Братусь, канд. філол. наук, старш. викл.

БОГДАН ЛЕПКИЙ – ШЕВЧЕНКОЗНАВЕЦЬ

Розглянуто твори Богдана Лепкого і основні тенденції розвитку історико-біографічного жанру, проблеми якого потребують всебічного розгляду та розуміння. Важливим уявляється місце української життєписної літератури в світовому літературному процесі.

Постать великого Кобзаря, як магніт, завжди притягувала українських та зарубіжних дослідників. Він у повному розумінні є українським національним феноменом. Причому для різних дослідників завжди віднаходиться свій ракурс бачення генія українського народу. При всій різноманітності аспектів висвітлення долі Тараса Шевченка не можна не відзначити переважний дух патріотизму, яким пройняті рядки наукового та історико-біографічного доробку шевченкіани. І це не є випадковим, оскільки постать поета вже давно стала символом нашого народу. Хоча за радянських часів, звичайно, патріотизм був здебільше заретушований, а то зовсім заступав місце невиразному «інтернаціоналізму». На сьогодні, коли Україна вже вільна, постала загроза девальвації образу Тараса Шевченка, нищення основи його значення для розбудови українського державницького концепту. Розглянемо в усіх відношеннях «збалансований» твір Богдана Лепкого «Про життя і твори Тараса Шевченка».

Про повернення Богдана Лепкого до активу української культури тепер можна казати цілком певно, бо відкрилося багато матеріалу, присвяченого його життю й творчості. Цікавим є життєвий шлях сина Поділля, багату є його творча спадщина: створеного Богданом Лепким забуття поглинути не може. Він усе життя і весь талант присвятив своєму народові, збагаченню його культури, літератури. Вражає універсалізм, багатогранність його творчих інтересів, чим він близький до І. Франка. І, мабуть, можна погодитися з думкою дослідників життя письменника, що коли стихією творчої природи І. Франка була боротьба, то стихією Богдана Лепкого була естетична насолода від процесу творення. Так високо оцінив його професор Микола Ільницький, підкресливши високе естетичне начало письменника. Інколи введення до активного вивчення наукові дослідження початку ХХ століття робить справді новий зріз нашої минувшини. Так стало із засвоєнням доробку І. Огієнка, особливо стосовно його досліджень з питань першодрукарства в Україні [1].

Художні твори Богдана Лепкого, його переклади і літературно-критичні роботи значно розширили українську культурну традицію, відкрили більш широкі обрії розквіту української естетичної концепції навіть за несприятливих умов першої половини кривавого двадцятого століття. Будучи активно задіяним на педагогічній ниві, автор не обходить увагою й дидактичне значення тої чи іншої персоналії у навчально-виховному процесі. Подібне бачення тим більше актуалізується сьогодні, коли «гостро постає потреба об'єктивно і різносторонньо дослідити педагогічну спадщину наших предків, спонукати молодь до творчого вивчення цих надбань» [2]. Богдан Лепкий приділяв увагу й творцям української літератури, бо розумів значення глибокого дослідження творчої лабораторії письменників. Він усвідомлював необхідність зберегти подання постатей майстрів слова в рамках «живої традиції», а не у помертвілій манері беззастережного уславлювання, що призводило до прикροї «муміфікації». Богдан Лепкий невтомно працював над історією української літератури. Його не зупинило навіть те, що під час першої світової війни загинув третій том цієї історії. Виступив письменник і з певною кількістю літературних досліджень, присвячених особно Т. Шевченку, М. Шашкевичу і В. Стефанику. Зупинився окремо на його ґрунтовній праці «Про життя і твори Тараса Шевченка» (1919).

Знайомство Богдана Лепкого з великим Кобзарем відбулося ще в ранньому дитинстві. Батько письменника священник Сильвестер Лепкий, був високоосвіченою людиною, стояв на

державницьких позиціях. Змалку він долучив свого сина до перлин «Кобзаря», що в подальшому справило велике значення. Ця якість характерна і для відомої української письменниці Оксани Іваненко: «Звичайно, ім'я Тараса Шевченка з перших кроків мого життя було мені відоме і близьке. У нас удома висів великий портрет Кобзаря, і, ще не розуміючи цілком змісту, я знала «Реве та стогне»..., «Заповіт», «Садок вишневий коло хати», тому що їх завжди співали і вдома дорослі, і мамині учні-трудолобці. Я знала напам'ять усе, що готували до шевченківських свят молодші і старші учні, яких навчали мати і батько» [3]. Твори Тараса Шевченка перебували в центрі його культурно-просвітницької роботи як на літературних вечорах різних років, так і під час роботи Богдана Лепкого в таборі для військовополонених у німецькому Вецлері. Та найбільшу увагу образу Кобзаря він приділяв саме як науковець. До речі, Тарас Шевченко є безумовним лідером в українській біографічній літературі. Творів про нього різного жанру вже біля десяти тисяч.

Монографія «Про життя і твори Тараса Шевченка» складається з 23 розділів. Хронологічно вона відтворює все життя великого Кобзаря від народження до смерті. Звичайно, не всі періоди життя поета подані рівномірно. Дослідницьке сумління не дозволяло Богдану Лепкому замовчувати чи обминати увагою ту чи іншу сторінку біографії Тараса Шевченка. Та специфіка життєпису, брак матеріалів і порівняно невеликий обсяг не дали йому змоги подати широку картину. Швидше цей твір має ознайомчий характер. Це не заважає йому претендувати на актуальність сьогодні, коли про українського поета написано безліч творів найрізноманітнішого характеру. Навіть мовна специфіка не становить зримий бар'єр для сучасного читача. Вирізняє його серед інших подібних творів й велика кількість знахідок, продумане компонування матеріалу й відносна «незаштампованість».

Починаючи свою книжку вже з дитячих років великого Кобзаря, Богдан Лепкий не задовольняється простим перерахунком нечисленних свідчень про ранній період життя поета. Дослідник відводить значне місце соціальному злу, в умовах якого формувався характер генія українського народу. Пригнічена картина тотальних злиднів пересипається й рідкими світлими сторінками життя хлопця.

Серед позитивного в оточенні малого Тараса передусім згадуються образи його діда Івана й старшої сестри Катерини. Теплом віє від переказу Богданом Лепким стосунків Тараса Шевченка з сестрою. Викликано це почасти й особистою трагедією автора – в п'ятирічному віці він в один день втратив двох молодших сестер і брата, що померли від дифтериту. Центром розповіді про дитячий період життя поета стає розповідь про подорож до залізних стовпів. Ця історія ілюструє винятково допитливу й рвучку вдачу Тараса. Богдан Лепкий підсумовує цю історію концентрованим узагальненням про значення життєвого шляху поета: «Такою мандрівкою було ціле життя поета, тільки не до залізних стовпів, що підпирають небо, а до воріт волі, які він радий був на розтвір відчинити перед своїм народом й перед цілим людством» [4, с. 8]. Подібного висновку доходить і відомий літературний критик Євген Сверстюк: «Мабуть, ця пригода була символічним початком його життя» [5, с. 61]. А доля поета була дуже непростотою: «Але заради долі України // Він зрікся легких, затишних шляхів» [6].

Богдан Лепкий подає дитинство Тараса Шевченка штрихами, вміло підмічає найголовніше. У його роботі не помітно нездорової квапливості, коли дослідники намагаються як найшвидше «перестрибнути» малоцінний з естетичного погляду, невігідний з наукового кута зору ранній період, щоб докладніше зупинитися на плідних зрілих роках життя. Біографу навіть при суто літературознавчому аналізі неприпустимо обминати дитинство й юність Кобзаря, бо губиться жива нитка зв'язку його життя з творчістю. Особливо це справедливо по відношенню до Тараса Шевченка.

Здебільше опираючись на особисті спогади Тараса Шевченка, Богдан Лепкий робить спробу реконструювати й події, які дослідники вважають найбільш спірними. Так, в оповіді наявна згадка про малоімовірне перебування Тараса Шевченка у Варшаві. Поряд з цим Богдан Лепкий не вводить у своє дослідження гіпотетичне повернення Тараса Шевченка до Петербургу

етапом. Дійсно, ця історія швидше за все має фантастичний характер, підхоплена більшістю дослідників у радянські часи в силу свого «викривального» звучання.

При групуванні матеріалу стосовно викупу Тараса Шевченка з кріпацтва Богдан Лепкий проводить наскрізну ідею «нової людини». Зустріч із Сошенком коротко подана ним вже не так символічно, як він дозволив собі інтерпретувати подорож малого Тараса до залізних стовпів. Просто Богдан Лепкий вказує на те, що «цей момент мав превелике, вирішальне значення для дальшого життя поета» [4, с. 14]. Цікаве художнє рішення віднайшла Оксана Іваненко в романі «Тарасові шляхи»: «Значення запрошення Сошенком поета до себе О. Іваненко художньо поєднує зі світанком, цим поєднанням досягає високої смислової ефективності: «З небувалим піднесенням, яке створюють лише справжні пориви душі і серця, йшов молодий художник додому. Займалася зоря» [7, с. 102].

Та навіть викуп із кріпацтва лише передував головному відкриттю поклику Тараса Шевченка – розвитку його поетичного дару. У центрі оповіді покладено «Кобзар» як найяскравіший приклад історичного значення поета. Богдан Лепкий схиляється до версії «майже випадкової» появи поетичного доробку молодого Тараса Шевченка в друці. Він проводить пряму паралель з «Енеїдою» І. Котляревського, яка була видана без згоди автора. Ми вважаємо подібну паралель занадто умовною – якщо у випадку з «Енеїдою» ми маємо достовірні історичні свідчення її автора до видання, які в силу різних причин особливо не афішуються, то майже зневажливе ставлення Тараса Шевченка до своїх творів і «відкриття» поета П. Матросом базуються передусім на спогадах П. Матроса. Об'єктивний ракурс за подібних обставин ми припустити не беремося, а ставити це в основу оповіді для серйозного дослідника, обтяжливо. Розуміючи це слабке місце, Богдан Лепкий не зупиняється докладно на згаданому епізоді, а виводить «Кобзар» не просто в український актив, а й ставить його в загальносвітовий контекст: «Тяжко знайти другу книжку в світі, щоб для долі народу мала таке превелике значення, як «Кобзар» для України» [4, с. 22].

Не міг уникнути Богдан Лепкий і відображення негативної реакції на вихід «Кобзаря» деяких російських літературних критиків. Особливо наголошує він на відгуку В. Белінського, який символізує вороже ставлення шовіністично налаштованих кіл російського суспільства. Та провідні українські й деякі російські обізнані люди вітали вихід у світ епохальної книжки віршів. Причому Тарас Шевченко постає в Богдана Лепкого вже як продовжувач традицій І. Котляревського: «на його місце ставав Шевченко, автор «Кобзаря». Котляревський сміявся, Шевченко плакав, тужив...» [4, с. 24].

Проаналізувавши «Гайдамаків», Богдан Лепкий переходить до подорожі Тараса Шевченка в Україну в 1843 р. Починаючи від цього моменту, Богдан Лепкий послідовно пов'язує події життя великого Кобзаря з його творами з метою показати творчу лабораторію Тараса Шевченка, репрезентувати його нерозривну єдність з народом. Про це слушно зауважила А. Акімова: «Біографія письменника... дозволяє зрозуміти, як видобута ним «руда» перетворюється в «коштовний метал», проникнути в загальні таїни літератури» [8, с. 348]. Пересипаючи цитатами з віршів поета оповідь про становлення генія українського народу, Богдан Лепкий вагається відійти від принципу суто документалізованого подання біографічного матеріалу з рясними елементами літературознавчого аналізу. Та баланс втрачається дуже часто: пряме ототожнення Тараса Шевченка з героями його творів, чітка мотивація того чи іншого віршованого твору інколи справляє протилежне враження. Справа в тому, що, не ставлячи під сумнів обдарованість Богдана Лепкого, важко уявити те, що він зміг охопити таїни генія Тараса Шевченка, вловити мотиви його палкої любові до України. Для цього необхідно бути йому рівним.

Для ознайомлення з творчістю видатного сина українського народу і введено, ймовірно, в аналізований твір широка творча панорама великого Кобзаря. Ця мета цілком узгоджується з обраною Богданом Лепким манерою. Він наголошує на тому, що все подальше життя Тараса Шевченка проводить у боротьбі за волю свого народу. Міжнародні взаємини, інтимний бік життя не знаходяться в центрі оповіді, а долучаються лише у зв'язку з всеохоплюючим покли-

ком поета-пророка. І все ж у монографії Тарас Шевченко не втратив рис живої людини, не перетворюється в мумію. У цьому заслуга передусім не закаламученого свіжого погляду Богдана Лепкого на поета, відсутність стилізації.

Висновок. Біографічне дослідження Богдана Лепкого зайняло гідне місце в шевченкіані. У ньому відображено бачення Тараса Шевченка дослідником початку ХХ ст., що пройняте глибокою національною ідеєю, виконане на високому естетичному рівні й здебільше доносить до нас живий образ великого Кобзаря.

Список літератури

1. *Братусь І.* Хто ж першодрукар України? // Педагогічні кадри. – 1995. – 8 лют.
2. *Братусь І., Коба А.* Новий погляд на наше педагогічне минуле // Українське слово. – 1997. – 6 лют.
3. *Братусь І.* Життєва концепція молодого вчителя мусить ґрунтуватися на міцній національній основі. Інтерв'ю з Оксаною Іваненко // Літ. Україна. – 1997. – 25 груд.
4. *Лепкий Б.* Про життя і твори Тараса Шевченка. – К.: Україна, 1994. – 120 с.
5. *Сверстюк Є.* Шевченко і час. – К.: Воскресіння, 1996. – 110 с.
6. *Братусь І.* Зоря генія. – Українське слово. – 1997. – 17 квіт.
7. *Братусь І.* Пошуки істини та краси. Проблема жанру історико-біографічної прози Оксани Іваненко. – К.: Нац. пед. ун-т ім. Михайла Драгоманова, 2000. – 172 с.
8. *Акімова А.* История и биография // Прометей: Историко-биографический альманах «ЖЗЛ». – 1966. – Т. 1. – С.347–353.

Стаття надійшла до редакції 02.09.02.

УДК 811.161.2'367.634

ББК Ш 141.14-22

Н.Ю. Ясакова, канд. техн. наук, доц.

СЕМАНТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦІЛЬОВИХ СПОЛУЧНИКІВ ПІДРЯДНОСТІ

Розглянуто семантику і функціонування засобів зв'язку предикативних частин складнопідрядного речення мети. Розмежовано цільові сполучники та омофункціональні одиниці, які не набули категоріальних ознак сполучника. Встановлено залежність між значенням сполучника і семантичною організацією поєднаних частин.

Складнопідрядні конструкції мети та наслідку виражають таку зумовленість, за якою у підрядній частині виявляється результат дії головної предикативної частини [1, с. 594]. Відмінність полягає в особливостях цього результату, його модальних характеристиках. Дія підрядної частини мети завжди є не реальною, а лише потенційною, бажаною, тобто має оптативну модальність, відображаючи цілеспрямованість, призначення дії головного речення [1, с. 594; 2, с. 366]. Дія підрядного речення мети – це потенційний результат умисної дії суб'єкта головного речення.

Усвідомлення мети як потенційної, а не реальної дії знайшло свій відбиток в особливостях сполучних засобів, які приєднують підрядні речення мети. Такі сполучники та їхні аналоги завжди мають показник гіпотетичності – частку **б (би)**. Найчастіше складнопідрядні речення мети поєднуються простими семантичними сполучниками **щоб (щоби), аби**. Г.І. Гамова, провівши дослідження синтаксичного вираження мети в сучасній українській мові, констатує активізацію вживання сполучника **аби** в газетних жанрах [3, с. 18].

Підрядна частина, приєднана цими сполучниками, може знаходитися перед і після головної предикативної частини. Наприклад: *Аби не було недоречних закидів, хибних здогадок, одразу напишу, що має означати кожен абзац* (В. Дрозд); *І дві вербички стали на сторожі, / щоб ту могилу час не зарівняв* (Л. Костенко). У разі препозиції підрядного в головному реченні може вживатися корелят **то**. Наприклад: *Щоб не всі кулі однаково проймалися вільгістю, то ночі для того обирав безросяні* (В. Земляк). Такий засіб зв'язку нетиповий для складнопідряд-